

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KANON ARAYIŞI

THE SEARCH FOR CANON IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE

Necla TÜRKİYİLMAZ KOCAGÖZ

Sorumlu Yazar/Corresponding
Author:

Dr., Eskişehir Osmangazi
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bilim
Dalı, Eski Türk Edebiyatı Anabilim
Dalı, Eskişehir, Türkiye.

ORCID: 0000-0003-4755-5209

E-mail: neclaturkiymaz43@gmail.com

Geliş Tarihi/Submitted: 06.05.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 05.10.2025

Kaynak Gösterim / Citation:
Türkiymaz, Necla (2025).
"Klasik Türk Edebiyatında
Kanon Arayışı", Yeni Türk
Edebiyatı Araştırmaları. 17/34,
125-138.

<http://dx.doi.org/10.26517/ytea.599>

Öz

Klasik Türk edebiyatı metinlerinde kanon varlığının sorgulanması, son dönemin aktif konuları arasındadır. Türk edebiyatındaki kanon tartışmaları Tanzimat ile başlamış, öncesine yer verilmemiştir. Bunun en büyük sebebi, harf inkılabı hareketiyle Divan edebiyatının dâhil edilmemesi düşüncesi olabilir. Diğer bir sebep ise; Batı kaynaklı kanon kavramının, Osmanlı Türkçesi edebiyatında varlığının aranması için herhangi bir kurumsallaşmanın olmaması denilebilir. Bu makalenin çıkış kaynağı, doktora bitirme tezini olan şiir mecmuasıdır. Bu mecmuadan hareketle, Batılı metinlerde olduğu gibi doğru metinlerde de kanonun var olma ihtimali üzerine bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Yazıda öncelikle, Divan edebiyatına daha uzak bir terim olduğu için kanona değinilmiştir. Devamında Türk edebiyatında bilinen kanon tarihine yer verilmiştir. Ardından Klasik Türk edebiyatındaki kanonun varlığına dair sorgulamalara girilmiştir. Bu bölümde, edebî kanon konusunda Divan edebiyatı metinlerindeki ortak noktaların keşfi yapılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet öncesi edebiyatın, klasikler olarak kabul edilmemesi, Türk edebiyatı kanonu adına eksik nokta oluşturmaktadır. Bu eksikliğin giderilmesi için Klasik Türk edebiyatı metinlerinin de dâhil edilmesi gerektiği vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kanon, Türk Edebiyatı Kanonu, Klasik Türk Edebiyatında Kanon, Divan Edebiyatı.

Abstract

Questioning the existence of canon in classical Turkish literature texts is among the active topics of the last period. The canon discussions in Turkish literature started with the Tanzimat period, but not before. The biggest reason for this may be the idea that Divan literature should not be included with the letter reform movement. Another reason may be that there is no institutionalization of the western concept of canon in Ottoman Turkish literature. The source of this article is the poetry collection that was my doctoral dissertation. Based on this collection, a perspective has been formed on the possibility of the existence of canon in eastern texts as well as in western texts. In the article, first of all, canon is mentioned as it is a more distant term in Divan literature. Then, the history of canon in Turkish literature is given. Afterwards, inquiries are made about the existence of canon in Classical Turkish literature. In this section, we will analyze the common literary canon in Divan literature texts. This is a missing point in the canon of Turkish literature. This deficiency It has been tried to emphasize that Classical Turkish literature should not be rejected in order to be eliminated.

Keywords: Canon, Canon of Turkish Literature, Canon in Classical Turkish Literature, Divan Literature.

Extended Summary

Although the term “canon” in language and literature started with Tanzimat in Turkish literature, its existence in world literature has exceeded centuries. The reason why it came to the agenda so late in Turkish literature is that the texts before the alphabet revolution are not included in the subject. This is a deficiency on behalf of Turkish literature. A chronological approach to all materials included in Turkish literature would not only add richness to reading lists, but could also contribute to the validity of the subject. The literary canon developed in line with the choices made by the lexicographers and grammarians of the Hellenistic period. Classical literature includes state, national and religious authorities. In the Anatolian Seljuk period, social-cultural images gained importance with the development of religious-sufistic literature, the foundation of which was laid by poets such as Hacı Bektâşî Velî (d: 1271) and Yunus Emre (d: 1320). The formation of the canon in Turkish literature started from the very beginning of the Classical period; however, since there was no institution/authority discussing this situation, it may have started in the Tanzimat period.

In classical literature, time intensively deals with the present. The past is not presented as the past, but as the present with today’s examples. In doing so, it tries not to leave modernity behind. Therefore, the concept of canon is indirectly related to the concept of intertextuality. For example, the main starting point of the technique of nazirism practiced in Divan literature under the influence of Islam may be the work itself, which can be seen as canon by the author. The rejection of Ottoman poetry as imitation may lead to a lack of sources for the canon of Turkish literature. Moreover, the role played by the works of classical literature in the formation of the canon of Turkish literature should not be underestimated, taking into account the cultural changes in Turkish literature. This is also true for oral culture.

Discourses in the text become canonized if they have a strong past consciousness. These discourses become canonized with their continuity in a certain culture. When this continuity becomes intercultural over time, the canon becomes stronger. For example, Shakespeare (d:1616) in Western literature is valuable because he has universal discourses that appeal to every reader of every period and his works are considered canon. The same can be said for Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (d:1273), a poet of Classical Turkish literature whose works have been translated into many languages.

As it is clear from the above information, the aim of this article is to question the existence of the “canon”, which has recently been discussed and researched in Turkish literature, on the texts of Old Turkish literature. The mecmua in Nuruosmaniye 4959, which is my doctoral dissertation, is the reason for this article. “This collection, which consists of poems from the divans of selected

poets, in a way constitutes the canon of the compiler/author of the collection. The canon can also be what is called "classical".

The first heading addresses the origin of the word "canon". Here, Nevzat Kaya and Şevval Şahin's program "Literature as an Institution: Canon/Inaugural Speech" on YouTube by Nevval Kaya and Şevval Şahin. Then, information on how the canon and literature should be connected through works is given. In this section, there are also historical data on the search for the existence of canon and the process of canonization of texts created through values such as theology and national identity. The classical connection is established with the exclusionary feature of the canon. It should not be forgotten that the original is always a candidate for canon.

The second title is on Turkish literature and canon. Here, firstly, the necessary conditions for the formation of canon in Christian culture and the understanding in medieval literature are given. There are comments on the fact that the first discussions on canon in Turkish literature started with the Tanzimat period. The reasons why it started so late are tried to be given. The fact that the term does not exist in Divan literature explains this situation. There is a questioning of existence through the poets of the last period of Divan literature. Those who argue that classical literature is not unique to the Turks did not search for canon in Divan literature. The evolution of the canon in Turkish literature is given one after the other in Tanzimat, Republican and contemporary literature. Especially the influence of the second new poets on the canon is emphasized. The sanctions imposed by the state with the Turkish alphabet reform are also mentioned. Especially the institutionalization of translator bar associations and theaters is seen as the most effective movement. In this period, the preference for works of western origin and the reprints of works of Turkish literature are important. Academics decide which works will be included in the curriculum. The importance of academics in canon formation is also emphasized. It should not be forgotten that the debates are still ongoing.

The third and final heading is on canon evaluations of Classical literature. Here, reasons and conclusions are given as to why the old poetry is ours. In this section, an attempt is made to discover the common points in Divan literature texts regarding the literary canon. The fact that pre-Republican literature is not accepted as classics constitutes a missing point for the canon of Turkish literature. In this regard, it should be considered that the multinational structure of the Ottoman Empire may be an obstacle to the existence of canon in literature. It has been tried to emphasize that Classical Turkish literature should not be rejected in order to overcome this deficiency. Just like medieval Christian literature, Divan literature is based on religion. The text of Divan literature is poetry. One should not look for an institution in an enthusiastic text. A similarity is drawn between the tradition of nazire in Divan literature and

the exclusionary characteristic of the canon. Mecmuas of selected poems are also important for the canon.

KANON NEDİR?

Sami dillerinde karşılaşılan "kanon" kelimesi, yazının icadı ile kimlik kazanmaya başlamıştır. "İbranice (ganeh), Asur dilinde (ganu), Ugarit dilinde (gn), Aramicede (ganja), Sümercede (gin)" (Anar, Janos'un Yüzü 15) olarak yazılmıştır. Grekçeye "kanon", Latinceye "canon" olarak geçmiştir. İbranicede "ganeh" "ölçü kamışı, ölçü çubuğu, sopa, değnek" anlamlarında kullanılmıştır. Mecazi anlamları; altın oranla bağlantılı olarak ölçek-cetvel-ölçüt, mantık açısından örnek-model, uyum için kural-norm, eski kilise listelerine dayanarak tablo-liste (Anar, Janos'un Yüzü 17-25) şeklinde verilmiştir. Helenistik dönemde heykel, müzik, felsefe, edebiyat, retorik, dilbilgisi alanlarında kullanılan bir kavramdır. "Klasik dönemde kanon kelimesi heykeltıraşlık, marangozluk ve mimarlıkta kullanılan (düz bir nesne) ya da (ölçü-marangoz cetveli) anlamına geliyordu" (Anar, Kanona Girmek ve Kanona Müdahale 1 40-78). Müzikte ise Mısırlıların tasarladığı bir çeşit çok seslilik kuralı ile yapılmış parçalardır. 2500 yıl öncesinde eski Yunan dilinde (yasa, kural) anlamlarında kullanılmış; felsefede "belli bir alanda geçerli olan kural ve ilkelerin toplamı" olarak verilmiştir. Edebiyat alanında ise, "belli bir düşünce çerçevesinde yazılmış eserler ve bu eserlerin belirli bir zihniyetle onaylanması" anlamında ihtiva edilmiştir. Sıfat anlamı, "kutsal yasaların, yani kanonların öngördüğü kurallara uygun olarak yaşayan kişidir. İman kuralları ve düzenleyici kitapları ifade etmek üzere ilk kullanan kişi IV. asırda Origen'dir (Anar, Kanona Girmek ve Kanona Müdahale 1 50). Etimolojik olarak en geniş ifadelerle kanon "kaynaklık etmek, ölçü, kanun, kural, kriter, doğruyu yanlıştan ayıran ölçü, düz sırık, cetvel, ölçekli, norm, kural, örnek" gibi anlamları karşılayabilir. Hangi alanda olursa olsun, kanon konumundaki eserin rasyonel/reel, karakteristik/özellik, estetik/sanatsal, kurumsal/pratik açılarından model bir paradigma/örnek olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

"Kanonlar ve kanonların oluşumu çağdaş edebiyat incelemelerinde, eleştiri, sanatsal üretim, değerlendirme, beğeni, yorumlama ve milliyetçilik kurumlarına dair daha geniş araştırmanın bir parçası olarak ilgi çekmiştir. Edebiyat kanonlarına duyulan ilgi, sanatta edebiyatın ortaya çıkışlarını ve kültürel türdeşliğin tesis edilmesinde oynadıkları rolleri araştıran çalışmalarla bağlantılıdır" (Jusdanis 79-80). Yukarıdaki açıklamalarda ortak nokta olarak (kanun, kural, örnek) anlamlarına gelen kanonun edebiyattaki amacı ise; eserin, her yönüyle zamana meydan okumasını sağlamaktır. Bir eserin fiziki yapısından tutup içinde anlatılanların muhteviyatı, hissiyatı ve pek çok açıyla örnek, ölçüt teşkil etmesidir. Kanon, yazarların ve eserlerin birbirleriyle olan etkileşiminin sonucudur. "Gerçek sanatkar bu yüzden kanona dâhil olan yazar/eserin içerdiği öze, estetik değerle birlikte örnek olma vasfı olan eser/yazarlarla edebî bir iletişim kurar" (Anar, Janos'un Yüzü 7). Bu iletişimde uyumun sağlanması,

korunması ve arzulanan şeyin ortaya çıkabilmesi için özel kurallar ve yasalar vardır.

Bir edebiyat metnini değerli kılan nedir? Neler nasıl kanonik olur? Ne kanonlaşır? Bu soruların ana çıkış sebebi, milli kimliktir.

Modernleşme, katmanlaşmış sistemin etnik-dinsel kimliklerinin yerine geçecek bir milli kültürün oluşturulmasını gerektirir. İmparatorluğun mutlak yasalarının ve kilisenin zorlamaya dayalı adetlerinin tersine, milli kültür bireyleri cemaat alışkanlıkları, deneyimler, hikâyeler ve tabii ki dil aracılığıyla birleştirir (Jusdanis 79).

MÖ. 9. yy. İran Zerdüştcülüğü ve bununla ilgili kaynaklar en iyi örnekler arasındadır. Yine MÖ. 957'de Musevilerin Babil'e sürgün edilmeleri, geçmişlerini unutmamak ve özellikle dini kimliklerini kaybetmemek için verilen kutsal eserleri; Homeros'un el yazmalarının çoğaltılması ve günümüze kadar gelmesi; Rönesans etkili Roma ve Yunan-Pagan dini ya da profan eserleri... kanon eserler arasına dâhil edilmektedir. Bu örneklerden anlaşılmaktadır ki, milli değerlere kıymet veren din/teoloji olgusu da kanonik eserlerin öncelikli malzemesidir (Kaya ve Şahin a.g.web.).

"Modernliğin farklılaştırıcı sürecinin bir ürünü olan kanon, belli bir zamandaki edebî kullanımların toplamıdır" (Jusdanis 82). Bu yüzden mitleşme/kütleşme amacına hizmet eden kanonun, diktatöryal tarafı vardır. Tuba İsen Durmuş'un da dediği gibi (37-48) "kanonda değişime direnen güçlü bir tekdüzelik var"dır. Yani kanon her zaman dışlayıcıdır. Eski kanonun devamı, öteki olan yeninin değersizleştirilmesiyle mümkündür. Bu bir bakıma kanon olan eserin klasik olduğu anlamına gelmektedir. Klasik şair, konuşmacı, tiyatrocu... listeleri eskiden kanundu. Daha sonra seçilmiş ve güvenilen yazılara kanon denmiştir (Anar, Kanona Girmek ve Kanona Müdahale 1 54).

Harold Bloom, "her güçlü edebî özgünlük kanonlaşır" (32) der. Klasik olan metin içi sözler, deyimler, parçalar, hikâyeler hatta eserin tamamı kanon ile alakalıdır. "... Kanonluk, metinlere özel ayrıcalıklar tanır; onları ciddi yorumlama nesneleri olarak kabul eder ve ihmal edilmelerini, kaybedilmelerini önler" (Jusdanis 82).

TÜRKİYE'DE KANON TARİHİ NASIL BİLİNMEKTEDİR?

Hristiyan edebiyat sosyolojisinde, "mutlâkiyetçi rejimlerin modern rejimlere evrilme süreci" (Tekelioğlu 65-77) boyunca okumak, makbul olan metinler toplamında kendi edebî/ulusal kanonunu oluşturmaya çalışmıştır. Bunu yaparken şu maddeleri göz önüne almıştır; Sekülerlik bakımından dinsel metinler, belli noktada okunması gereken metinler ve edebî kanonlar (yani ulusal kimlik kurmak için, ulusun geçmişini görmesi için, köken kurma arzusu, otorite kurmuş metinler/klasikler ve milli kimliği vurgulayan metinler). Örneğin; Homeros, Dante, Goethe, Shakespeare... gibi sanatçılar, bulundukları otorite ve dil ile üretilip, bir milletin ruhunu ifade eden kuruculardır. Paradoksal nitelikten sıyrılıp

ulusal olmayı da aşarak evrensel sınırlara ulaşmış prestij sahibi kimliklerdir. Bu durumun, Fars edebiyatında Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö.17 Aralık 1273), Türk edebiyatında Yunus Emre (ö.1320), Nasreddin Hoca (ö: 1284)... gibi milletlerarası üne sahip olan şairler/yazarlar için de düşünülememesi, noksan bir durumdur. Batıda beğenilen metinlerin ortaya konmasındaki bu girişim yani, *sömürge sonrası tekilleşmeye başlayan edebî kanon hareketi* orta çağda görülmektedir.

Türk edebiyatında ise kanon bağlamında ilk girişimler Tanzimat edebiyatıyla birlikte başlamıştır. Bu dönemde edebiyatın sosyo-kültürel tarihi ile ilişkisi sorgulanır hale gelmiştir. 1860'lardan itibaren yeni edebiyatın etkisi 1940'lara kadar tartışmalı ve çekişmeli gelişmiş ve bu çekişmeler devlet kalemiyle sürdürülmüştür. Dil inkılabı, *kök olarak başka dillere ait olan ve kullanılan kelimelerin Türkçeleştirilmesi hareketi* bu dönemde yoğun olarak aktiftir. Türkiye'de kanonun tarihi, 19. yy.'da yazar merkezli, 20. yy.'da metin merkezli bugün önemli olan durum, 1960 sonrası ise okur merkezli ilerlemektedir.

Terimsel olarak kanon, Divan edebiyatında geçmemektedir. Divan edebiyatının metni, genel anlamda şiirdir. Elbette, 13. yüzyılın ilk yarısından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan Klasik dönemde şiir ve inşa birlikte kullanılmıştır. *Bu dönemin sadece 16. yüzyıl ve 18. yüzyılın ikinci yarısını Klasik dönem kabul eden kaynaklar mevcuttur.* Ama bu dönemde şiir ve inşayı tek bir noktada buluşturmak klasik dönem sanatçıları için garip karşılanabilir (Altok 117-132). Şair, şiirleri kanonlaşmış olsa bile kanona itibar etmez (Yaşın 26-27). Zeynep Altok'a göre, (132) Divan edebiyatında 17. yüzyıla kadar soyut kamusalılık 17. yüzyıldan sonra ise edebî kanon arayışı vardır. Bu durum, bu dönemde dört farklı edebî üslubun meydana gelmesiyle açıklanabilir (Şentürk ve Kartal 248-252). Bu üslup ve tarzların meydana gelmesi, edebiyat alanındaki yeni bir şey arayışının göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Divan edebiyatında kanonun kurucu işlevini Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın "Harâbat/Tahrîb-i Harâbat" yazıları üzerinden açıklamaya çalışanlar olmuştur. Aruz vezninin aslında İran edebiyatına özgü edebî bir form, Osmanlı musikisinin de aslında "Rum" olduğunu ve bize özgü olmadığını savunanlar, Osmanlı referansını yani öteki yetersiz bulmuşlardır. Bu karşılaştırmalar Mehmet Akif Ersoy/Tevfik Fikret veya Nazım Hikmet Ran/Necip Fazıl Kısakürek gibi şairler arasında da yapılmıştır.

"Nazım Hikmet'in *Putları Yıkıyoruz* kampanyası, devlet-iktidar-güç merkezlerinin kurmaya çalıştığı edebiyat kanonunun ilk defa ciddi şekilde sarsılmasına sebep olur" (Anar, Janos'un Yüzü 134). Bu sürecin, kanon adına boş yatırım olarak değerlendirmeleri yapılmıştır. 1928 Yedi Meşaleciler ve 1939 Varlık Dergisi'nin metinleri kanonik açıdan milliyetçi-memleketçi özellikler taşımaktadır ve bu konuda önem arz etmektedir. 1946'da Türk edebiyatında kanonlaşmayı kitapçılar devralmış, 1960'tan sonra ise yayıncılar tarafından devam ettirilmiştir. Yayıncılar bu yıllarda, milli zevk ve milli ruha hitap ettiği düşüncesi ile Halk

edebiyatı ve Divan edebiyatı alanlarında basımlarını devam ettirmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri, Nasreddin Hoca Hikâyeleri, Ömer Seyfettin Hikâyeleri ve Mehmet Akif Ersoy gibi şair ve yazarların metinleri buna örnek gösterilebilir (Bâkî 176). Matbaa sahipleri Türk edebiyatı kanonu adına, etkiden ziyade ticari amaç gütmüşler, en çok satan kitap veya metinleri basmıştır. Mehmet Fuat'ın 1960'ta çıkardığı D Yayınları, 1964'te çıkardığı Fiyasko Dergisi ve 1965'ten sonra 1985'e kadar devam eden Adam Yayınları'nda çıkan ve seçilen şiirler kanonik olarak kabul edilen şairlere aittir. Bu yayınlarda Edip Cansever, Cemal Süreyya, İlhan Berk... gibi 2. yeni şairler aktiftir. 2. yeni şairlerinin aktif olduğu diğer dergi ise 1 Nisan 1950'de yayımlanmaya başlayan Hüsametdin Bozok'un çıkarttığı Yedi Tepe Dergisi'dir. 2. yeni şairlerinin Türk edebiyatı kanonu açısından önemli oldukları her fırsatta vurgulanmaktadır.

2. yeni şairleri Türk edebiyatı kanonunun kurucuları olarak görülmektedir. Hatta Sezai Karakoç üzerinden kanonu açıklamaya çalışanlar olmuştur. Kanon edebiyatında önemli yere sahip olan dergilerden Yapı Kredi Yayınları sekülerciler tarafından hazırlansa da ortada buluşmayı başaran yayınlardan biridir. Herkesin kabul edebileceği biri olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da kanonlaşma adına önemli bir şair olduğunu vurgulayan araştırmacılar ve yazarlar bulunmaktadır. Ne sağcı ne solcu ortasında klasik kalmaya çalışanlardan birisi olarak ifade edilmektedir.

1936-1946 yılları arasında Hasan Ali Yücel'in girişimleriyle tercümanlık büroları kurulmuştur. Dönemin işlevsellik potansiyeli olan diğer kurum ise tiyatrolardır. Okuma-yazma oranının düşük olması, ulusal kanon oluşumunu yavaşlatmıştır. Orhan Tekelioğlu her ne kadar tiyatrolara gereken değerin tam anlamıyla verilmediğini ve yetersiz kalındığını ifade etse de (76) aktifliğinin yadsınamayacağını vurgular. Tercümanlık bürolarında modernleşmek için Yunan/Latin klasikleri çevrilmiş, hiç Türk çeviri yapılmamıştır. Burada Türk edebiyatına ait eserlerin dünya klasikleri bağlamında değerlendirmeye alınmaması söz konusudur. Bu durum aslında Türk kanonu adına büyük bir eksiklik olarak görülmesi gerekir; aksine kanonlaşma adına önemli bir adım olarak görülmüştür. Nitekim amaç, ulusal kanon formu olarak hece ölçüsünün benimsenilmeye çalışılmasıdır. Burada çalışan Yaşar Nabi Nayır bürodan ayrılıp, 15 Temmuz 1933'te Sabri Esat Siyavuşgil ile birlikte yayımlamaya başladığı Varlık Dergisi'nde kendi kanonunu belirlemeye çalışmış, model metin arayışlarına girişmiştir. 1964'te Melih Cevdet Anday'ın Bulgaristan'da *-Sizin klasikleriniz ne?* sorusuna *-Yok* cevabını vermesi ve Atilla İlhan'ın *-Yunus Emre gelmedi mi aklına?* diyerek tartışmaya girmeleri de Türk edebiyatı kanon arayışının önemli bir göstergesidir. Aslında Türk edebiyatında klasik meselesi hakkındaki tartışmalar Ahmet Mithat tarafından 1897'de başlatılmıştır (İsen Durmuş 43).

Yine Süleyman Demirel'in 1000 *Temel Eser* projesi ve ilk eserin Dede Korkut Hikâyeleri olması; 1001 *Temel Eser* projesine Yunus Emre'nin dâhil edilmesi,

Türk edebiyatında kanon arayışının ve oluşturulmaya çalışılmasının birer örnek hareketleridir. Özellikle Hasan Ali Yücel'in okullarda öğrencilere verilmesi gereken müfredat içeriğinde çoğunlukla Türk şairlere yer vermesi, Türk kanonuna dair odak noktayı göstermeyi amaçlamaktadır.

Tanzimat sonrası yaşanan değişim, metinlere verilen belirli değerler ve onlar arasında çizilen sınırlar hep ayrıştırıcı faktör içermektedir. 1946'dan itibaren yazar-yayıncı merkezli, 1960 sonrası anakronik sayılan metinler ile yeni olan arasındaki ilişkinin sorgulanması ve 1996'dan sonra popülerite ve postmodernizm etkisiyle, ilk 10.000 baskı, ilk 20.000 baskı şeklinde kanonlaşma eğilimleri görülmektedir. Bugün Enis Batur'un araştırmaları ve şiirleri Türk Edebiyatı Kanonu adına kayda değer bulunmaktadır (Kaya ve Şahin a.g.web.).

KLASİK EDEBİYATA DAİR KANON DEĞERLENDİRMESİ

Eski şiir bizim midir? Arap ve özellikle Fars etkili eski şiir çoğu akademisyen tarafından bizim olarak kabul edilir; çünkü Osmanlı Türkçesi edebiyatı her ne kadar Arap/Fars etkisinde başlamış olsa da gelişimini Türk edebiyatı ile sürdürmüştür. Örneğin İran edebiyatından alınan hamse geleneği, edebiyatımızda ilk olarak tercüme ve cevap verme olarak başlamış; zamanla kendini "küçük hikâyecilik ve nesir unsurlarının bu edebî sanatta kullanılması" şeklinde göstermiştir (Kartal, Doğu'nun Uzun Hikâyesi 528). Jusdanis Gregory'e göre (79) milletin tarihini kaydeden kanondur. Osmanlının kozmopolit bir yapıya sahip oluşu, her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Türk edebiyatında kanon tartışmalarının geç başlamış olmasının nedenlerinden biri de bu olabilir. Kanon, çok kültürlülüğün ziyade tek kültürlülüğün arayışı sonucunda ortaya çıkmaktadır (Başçı 44-69). Burada asıl sorgulanması gereken Divan edebiyatı sürecinde "kanon veya klasik" adı altında araştırmaların ve tartışmaların olmamasıdır.

Türk Edebiyatı Kanonu var mıdır, olabilir mi? Bu sorular güncel olarak hala aktifliğini sürdürmektedir. Bu tür sorularla aslında yarının kanonu inşa edilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de kanon niteliğinde eserlerin var olduğunu düşünen Orhan Tekelioğlu'na göre (66), asıl soru "Türkiye'deki tekil kanonun varlığının imkânsızlığı" üzerine yapılmalıdır; çünkü kanon, tek tek bütün eserlerdeki sivri noktaları tefsir etmez. Bu eserlerdeki estetik, felsefik ya da dinsel nitelikteki unsurların hiyerarşik durumuyla ilgilenir. Türk edebiyatına bakıldığında, özellikle Divan edebiyatı nazireciligi, bu tür hiyerarşik örneklerle doludur denilebilir. Âşık Çelebi Tezkiresi (Meşâirü's-Şu'arâ, ö: 1568) üzerinde bir kanon araştırması yapan Zeynep Altok, nazirecilik geleneğini başka bir kompozisyon şeklinde ifade eder. Aynı durum hamseler, şakâyık zeyilleri ve mecmualar için de geçerlidir. Ali Şîr Nevâyî'nin (ö: 1501) hamsesi, Farsça şiirde mahir olan Türk asıllı Genceli Nizâmî'nin (ö: 1209) hamsesinin farklı bir formatıdır Kartal, Hakikate Düşen Gölge 114). Nevâî-zâde 'Atâyî'nin şakâyık zeyli

(Hadâiku'l-Hakâyık fî Tekmîletü's-Şakâyık, ö: 1724), kendinden iki asır önce yaşamış Mecdî'nin (Hadâiku's-Şakâyık, ö: 1587) tercümesinin hem devamı hem de bir üst modelidir. Klasik edebiyattaki bu tür anlamlı egzersizler, Türk edebiyatı kanonunun oluşumundaki hiyerarşik çabalar olarak nitelendirilebilir.

Orta çağ Hristiyan edebiyatı kanonunun temeli dindir. "Kanon terimi kilisenin sahih kabul ettiği İncil kitapları anlamında çıktı ilk olarak" (Altok 120). Aynı durum Divan edebiyatı için de geçerlidir. Kanon denildiğinde, popülerlik ya da yaygınlıktan öte bir şeyin anlaşılması gerekir. İslâmiyet'i, Farslılardan alan Türkler, dilindeki dönüşümü komşuluk ve ticaret etkileşiminin yanında din müşterekliği unsuruyla da başlatmıştır. Bu dönüşüm Klasik edebiyatta çoğunlukla tasavvuf ve tarikat nosyonlarıyla görülmüştür. Mesela Âşık Çelebi, bir cemaatin sesidir. Şairler Mevlevî, Bektâşî gibi cemaat referanslarını vermeyi amaçlar. Eski şiirde bir edebiyat metnini değerli kılan şey, objektif ve bilimsel bir bakıştan ziyade belli bir cemaate özel fayda sağlamasıdır. Din etkili Divan edebiyatının kanonik metinleri bu bakış açısıyla ele alınması uygun olabilir.

Bir önceki başlıkta belirtilenlere göre Türk edebiyatında kanonu taşıyacak kurumumuz yoktur; fakat bu onun hiç olmadığı anlamını gelmez. Bunun yerine tam oluşmadığı söylenebilir. Kanonun edebiyatımıza girişi, Tanzimat'la birlikte yürütülmeye çalışılan gelişmelerle başlamıştır ve geç kalınmış denilebilir. Klasik Türk edebiyatında şiir dili kullanılır. Şiir profesyonellikten ziyade duygu ve hislerin güdümüyle oluşturulur. Lirik sanatlarda özellikle gazelde kurum veya kuruluş aranmaz. Oluşturulan eserlerdeki seçkiler genelde din odaklı amatör seçkilerdir. Sanatçı, sivil sanata hizmet yerine kendi inşa dünyasının gelişmesini hedefler. Dolayısıyla kurumsallaşmamış ve yerleşmemiştir.

Geçmişten günümüze devredilen gelenekteki travmatik bunalımlarla birlikte, ideolojik yön ve yöntemlerin değiş(tiril)mesi sonucu toplumun edebî tercihlerinde birleştirici bir gücün oluşmaması, bir edebiyat kanonunun kurulması için gerekli edebî dehalar üzerinde uzlaşamaması, bu uzlaşmazlıkları körükleyen siyasi tonu yoğun tartışmalardan beklenen, herkesin üzerinde anlaşmaya vardığı "kutsal nitelikleri" belirgin ve tam anlamıyla "köklü" bir kanonun kurulmasına imkan vermez (Anar, Janos'un Yüzü 133-134).

Bu söylemin aksine Türk edebiyatının geçmişinde kanonik yapılanmaların, sanat ve edebiyata yön vermek için var olduğunu belirten araştırmacılar da mevcuttur (Çıkla 47-68).

Edebiyatımızda siyaset ve siyaset dışı metinlerin, hep bir çatışma halinde olması Türk edebiyatı kanonunun gelişmesine engel teşkil eder. Halbuki, Klasik edebiyatta, estetik ölçüler kadar siyasetin kullanımı da önemlidir. Sadece siyaset değil, hamiler, önemli âlim, müderris ve kadılar da eserin içinde yer alır. Ev sahipleri, mahbup ve meczuplar hatta rağbet gören şairlerin şiirine yer vermeleri de toplumsal ilişkilerin göz önünde bulundurulduğunu gösterir. Bu durumda

Klasik Türk edebiyatında kanon arayışının olmaması tuhaf sayılabilir. Bilindiği üzere, 19. yüzyılın sonlarında kendi varlığından söz ettiren postmodernizmin etkisiyle çeşitlilik, canlılık, belli olanı farklı ele alma amaçlarıyla kanon daha çok tartışılan bir olgu haline gelmiştir; çünkü metinler okur odaklı yazılmaya başlamıştır. Okur için estetik kendi başına anlamlı ve yeterli görülmesi illaki siyasetin varlığı aranmamıştır. Postmodernizm ile birlikte daha fazla ayrıştırıcılık ortaya çıkmış ve yarının kanonik anlayışı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bununla bağlantılı olarak *-Türkiye’de tekil kanon var mıdır?* bu soruya çoğu araştırmacı, önceden de belirttiğimize göre *-Yok* diyecektir; fakat tekilliğe doğru bir gidişatin varlığı yadsınmamalıdır; çünkü Eski Türk edebiyatı gibi Modern Türk edebiyatı da Türkiye’de yaşanmaya başlamıştır ve postmodernizm etkisiyle tekil kanona doğru gidiş söz konusudur.

Kanon her zaman dışlayıcı/ötekileştirici bir unsurdur. Bu yönüyle de Eski Türk edebiyatıyla benzerlik gösteriyor olabilir. Divan edebiyatında kıymetli sayılan mesnevi ya da eserlerin, taklit edilerek daha iyisini yazma amacı veya en çok beğenilen şiirlerin ölçü ve uyağına sadık kalarak başka şiirlerin kaleme alınması *-en iyisini ortaya çıkarma çalışmaları-* terimsel olmasa da içten bir kanon arayışının birer göstergeleri olarak görülebilir.

Divan edebiyatında, mecmua yazmanın altındaki en temel düşünce, örnek/model oluşturmaktır. Mecmualar sayesinde "...şairlerin şiir serüvenlerini ve diğer şairlerle ilişkilerini öğrenme fırsatı buluruz" (Kurnaz 2007). Doktora bitirme tezim olan Nuruosmaniye 4959’da kayıtlı şiir mecmuası, bir divanlar mecmuasıdır, dolayısıyla antoloji niteliğindedir. Antolojiler, kanon hakkında yapılan araştırmalar için önemli kaynaklardır. Antolojiler, yazarın dikkatini çeken ve ulaşılabilecek metinlerin toplanmasıyla oluştuğu için aslında kanona dâhil edilmesi gereken metinleri ortaya koyar. Böylelikle, ele alınan metnin, kanona dâhil edilme ihtimali doğmaktadır. Her tür metnin sayısal olarak artmasıyla varılan genel değerlendirme sonucu, okur tarafından neyin beğenilip neyin beğenilmemesi noktasında kanon devreye girmektedir. Divan edebiyatında iyi şair, kötü şair ayrımı vardır. Klasik kavramının kanon ile birleştiği yerde "ölçütlerini tam olarak koyamamakla birlikte "hissetmek" diye bir noktadan söz edilebilir" (İsen Durmuş 41). Okur ile eser arasında duygu ve hisse dayalı bu ilişkinin antolojilerde ortak olarak yer alması, kanon adına önemli olabilir. Örneğin; Nuruosmaniye 4959’da kayıtlı şiir mecmuasındaki eserler, dönemindeki diğer mecmualar ile kıyaslandığında, yüzyıllara göre müştereklik göstermektedir (Kocagöz 70). Bu durum 17. yy. Divan edebiyatı kanonu adına ipuçları verebilir.

"Bazı şiir mecmualarında, başka şairlerin şiirleri de bulunmakla beraber, özellikle bir şairin şiirlerinin yoğun olduğu görülür" (Köksal 419). Divanlar mecmuası olan Nuruosmaniye 4959’da kayıtlı şiir mecmuası, en fazla çağdaşı şairlerin şiirlerine yer vermiştir. Aynı zamanda çağdaşı olmayan şairlerin de şiirleri bulunmaktadır (Kocagöz 63). Bu şiirler geçmişte kalmamış, yoruma ve

beğeniye açık Şiirler olarak görülebilir. Necat (. 1509), Bâkî (. 1600), Fuzlf (. 1556) gibi Şairlerin de bulunması, dönemin kanonik olarak popüler zevkini ortaya çıkarabilir. En azından üzerinde çalıştığımız mecmuada yer alan Şairler/ Şiirler derleyeni tarafından kendince klasikleridir/kanonlarıdır diyebiliriz. "Divan Őiirinin edebî değeri yüzyıllarca tartışması kabul edilmişken bu metinlerin Tanzimat'la birlikte baş aşağı edilip, dönemin aydınları arasında alay konusu haline gelmesi edebiyatın sosyal ve kültürel tarihle olan ilişkisi üzerinden değerlendirilmelidir" (Kocaer 422).

Akademisyenler de kanonik hareketin önemli unsurlarıdır; çünkü müfredatta hangi yazar ve eserin olacağına onlar karar verirler. Müfredatta bulunanlara ise birer klasik nazarıyla bakılır ve klasik olanın da aslında kanon olma ihtimalinin yükselttiği dşnlmelidir. Divan edebiyatı metinlerinin hala çok okunması ve tekrar tekrar basılması, onların kanonlaşması adına olumlu hareketlerdir.

SONUÇ

Kanon bira yıllık mesele değil aksine yüzyılları aşan meseledir. Türkiye'de kanon tartışmaları ve arayışları, belki de batı kaynaklı olduğu için Tanzimat'la birlikte başlamıştır; ama harf devriminden öncekilerin bu konuya dâhil edilmemesi, konunun güvenirliği açısından eksik nokta oluşturmaktadır. Türk edebiyatına dâhil olan tüm materyallerin kronolojik olarak ele alınması, okuma listelerine zenginlik katmakla kalmaz, konunun geçerliliğine de katkıda bulunabilir.

Kanon aynı zamanda metinlerarasılık nosyonuyla da ilişkilidir. İslamiyet etkisindeki Divan edebiyatında uygulanan nazirecilik tekniğinin ana çıkış noktası da yazarca kanon olan ya da kanon olarak görülen eserin kendisi olabilir. Nazire, Divan edebiyatında taklit değildir. "Şair, sevdiği ve saydığı bir Şairin herhangi bir Őiirini beğenir; aynı vezin ve kafiye ile onun benzerini meydana getirir" (Levend 70). Osmanlı Őiirinin taklit olarak görülüp reddedilmesi, Türk edebiyatı kanonu adına kaynak noksanlığını doğurabilir.

"Edebiyat kanonları bazı metinlerin otoritesini pekiştirir, kabul edilebilir olanı kabul edilemez olandan, edebî olanı edebî olmayandan ayırırlar" (Jusdanis 94). Söylemler, g geçmiş bilincine sahipse kanonlaşır, belli bir kültürdeki dolaşımın devamlılığı ile kanon oluşur. Bu devamlılık zamanla kültürlerarası boyuta geçtiğinde kanon güçlenir. Mesela Batı edebiyatındaki Shakespeare (:1616), her dönemin her okuruna hitap eden evrensel söylemleri var olduğu için değerlidir ve eserleri kanon olarak kabul edilir. Aynı durum, çalışmaları birçok dile çevrilen, Klasik Türk edebiyatına dâhil edilen Fars edebiyatı Őairi Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (:1273) için de düşünülebilir. Onun ğretileri modern Batılılar için tasavvuf felsefesinin ana kaynakları arasındadır.

Kanon, otorite arayan bir kavramdır. Edeb kanon, Helenistik dönemin söz bilimci ve dilbilgisi uzmanlarının seçimleri doğrultusunda gelişmiştir. Klasik

edebiyat, içeriğinde devlet, millet ve din otoritelerini barındırır. Anadolu Selçuklu döneminde Hacı Bektâşî Velî (ö: 1271), Yunus Emre (ö: 1320) gibi şairlerin temelini attığı dînî-tasavvufî edebiyatın gelişimi ile sosyal-kültürel imgeler de önem kazanmıştır. Türk edebiyatı kanon oluşumu, Klasik dönemin en başından itibaren başlamış olabilir; fakat bu durumu tartışan bir kurum/otorite olmadığı için Tanzimat dönemi itibariyle başlatılmış olarak gösterilmektedir.

Edebiyatta geçmiş, bugün ve gelecek her zaman birbiriyle ilişkilidir. Klasik edebiyatta zaman, şimdiki zamanı yoğun şekilde işler. Geçmiş, geçmiş zaman gibi değil bugünün örnekleriyle bugün gibi verilir. Bunu yaparken modernliği de bırakmamaya çalışır. "Modernliğin zamansallaştırılmış düzeni içinde, geçmişe dönük ütopyacı bir yansıtma olan kanon bir yerin değil bir zamanın özlemini duyar" (Jusdanis 79). Klasik Türk edebiyatı eserleri bu özlemin sonucunda meydana gelmektedir. Türk edebiyatı kanonunun oluşumunda, Türk edebiyatında yaşanan kültürel değişimler göz önüne alınarak, Klasik edebiyat eserlerinin oynadığı rol yadsınmamalıdır. Bu durum sözlü kültür için de geçerlidir.

KAYNAKÇA

- Altok, Zeynep. *Âşık Çelebi ve Edebî Kanon, Âşık Çelebi ve Şairler Üzerine Yazılar*. Derleyen Hatice Aynur – Aslı Niyazioğlu, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, ss.117-132.
- Anar, Turgay. "Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonuna Girmek ve Kanona Müdahale I." *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Bahar - 2013, ss. 40-78.
- Anar, Turgay. *Janos'un Yüzü (Türk Edebiyatında Kanon ve Karşı-Kanon)*. Ketebe Yayınları, 2022.
- Aynur, Hatice vd. *Eski Türk Edebiyatına Modern Yaklaşımlar 1*. Turkuaz Yayınları, 2007.
- Bâkî, Elif. *Ulusun İnşaası ve Resmî Edebiyat Kanonu*. Libra Kitap ve Yayınları, 1. Baskı, 2010.
- Başçı, Pelin. "Yerli Edebiyat, Yurdun Edebiyatı; Herkes Onu Okumalı: Türk Edebiyatı Kanonu ve Ulusal Kimliğin Sınırları." *Pasaj (Edebiyat – Eleştiri Dergisi)*, Şefik Matbaası, s. 6, Kasım 2007 – Mayıs 2008, ss. 44-69.
- Bloom, Harold. *Batı Kanonu (Çağların Ekolleri ve Kitapları)*. Çeviren Çiğdem Pala, İthaki Yayınları, 2014.
- Çıkla, Selçuk. "Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu." *Muhafazakâr Düşünce Dergisi (Edebiyat)*, s. 13-14, 2007, ss. 47-68.
- İsen Durmuş, Tuba. "Türk Edebiyatında Klasik Algısı Üzerine Düşünceler." *Milli Folklor*, s. 90, 2011, ss. 37-48.
- Jusdanis, Gregory. *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür (Milli Edebiyatın İcat Edilişi)*. Yayına Hazırlayan Beril Eyüpoğlu, Çeviren: Tuncay Birkan, "Bir Kanonun Oluşumu: Kendilerine Ait Bir Edebiyat", (ss.79-133), Metis Yayınları, 1. Basım, 1998, ss.79-80.
- Kartal, Ahmet. *Doğu'nun Uzun Hikâyesi (Türk Edebiyatında Mesnevi)*. Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2. Baskı, 2014.
- Kartal, Ahmet. *Hakikate Düşen Gölge (Türk-Fars Edebî İlişkileri)*. Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2016.
- Kaya, Nevzat ve Şahin, Şevval. "Bir Müessese Olarak Edebiyat: Kanon/Açılış Konuşması." *web-zoom*, <https://www.youtube.com/watch?v=nKUae9LF140> (ET. 01.05.2025).
- Kocaer, Sibel. "Kanon Oluşumunda Eski ve Yeni Edebiyata Yeni Yaklaşımlar Dizisinin İkinci Kitabı Hakkında." *Kritik Dergisi*, 2008, ss.417-423.
- Kocagöz, Necla. *Nuruosmaniye Kütüphanesi No: 4959'da Kayıtlı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, web-2024, tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp (ET. 05.04.2025).

Köksal, Mehmet Fatih. "Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)." *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IIV Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, Hazırlayanlar: Hatice Aynur vd., Turkuaz Yayınları, 2012, ss.409-431.

Kurnaz, Cemal. *Osmanlı Şair Okulu*. Birleşik Yayınevi, 2007.

Levend, Âgah Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. TTK. Basımevi, c. 1, 1988.

Özgül, M. Kayahan vd. "Bir Müessese Olarak Edebiyat: Kanon/Kanon Oluşumunun Tarihi Güzergahları." *web-zoom*, <https://www.youtube.com/watch?v=sQOYBqeMF9o> (ET. 01.05.2025).

Şentürk, Ahmet Atilla ve Kartal, Ahmet. *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Dergah Yayınları, 4. Baskı, 2007, ss.248-252.

Tekelioğlu, Orhan. *Edebiyatta Tekil Bir Ulusal Kanonun Oluşmasının İmkânsızlığı Üzerine Notlar*. Doğu Batı Yayınları, S.22, Şubat-Nisan 2003, ss.65-77.

Yaşın, Mehmet. "Şiir Başka Yerdedir." *Notos Edebiyat Dergisi*, s. 20, 2010, ss. 26-27.